

Helmers en France. Dagboek, brieven en gedichten van Jan Fredrik Helmers 1802. Uitgegeven, ingeleid en toegelicht door Marinus van Hattum. Amstelveen 2014, 136 bladzijden, ISBN: 9789077246658. Euro 15,-

Lange tijd keken onderzoekers nauwelijks om naar het oeuvre van Jan Fredrik Helmers (1767-1813), maar de laatste decennia heeft de Amsterdamse dichter de wind in de zeilen. Dankzij de opleving van thema's als natievorming, nationalisme en wereldburgerschap trekt zijn werk opnieuw de aandacht, soms zelfs buiten de muren van de academie. Zo besteedde Radio 1 ruime aandacht aan zijn tweehonderdste sterfdag en figureerde Helmers prominent in een lessenreeks over Nederlandse identiteitsvorming in historische teksten voor de middelbare school ('Het Batavenproject'). Nog opmerkelijker is dat Helmers in 2013 in een kruiswoordpuzzel in *Vrij Nederland* voorkwam, het onbetwistbare bewijs dat Helmers terug is van weggeweest. Lezers moesten de volgende zin aanvullen: 'De Hollandsche ....., beroemd gedicht uit 1812 van Helmers'. Het juist antwoord was natuurlijk 'natie', waarmee verwezen werd naar een van de bekendste verzetsgedichten uit de Nederlandse literatuur.

De hernieuwde aandacht voor Helmers is in belangrijke mate te danken aan Rinus van Hattum, die in 1996 een zeer uitgebreide studie over het leven en werk van Helmers publiceerde. Daar ging een reeks gestencilde uitgaven van bronnen rondom Helmers aan vooraf, zoals brieven van en aan de dichter en de verhandelingen die hij in verschillende Amsterdamse genootschappen hield. Van het eerste cahier, *Helmers en France*, is nu een herziene en vermeerderde heruitgave verschenen. Het betreft een editie van het dagboek dat Helmers in 1802 tijdens zijn reis naar Parijs bijhield, aangevuld met de brieven die Helmers tijdens zijn tocht aan zijn vrouw schreef, en een drietal gedichten waarin hij de ervaringen van zijn bezoek aan de Franse hoofdstad verwerkte en die hij pas in 1809 publiceerde. Alle documenten zijn van uitgebreide woord- en zaakverklaringen voorzien. Verder is er een algemene inleiding, waarin onder meer de historische context, de auteur, zijn reisgezelschap en de inhoud van het dagboek aan bod komen.

Dit boek is een welkome modernisering van de oude uitgave die nog uit het computerloze tijdperk stamde. Dankzij de voortschrijdende techniek is deze editie veel hanteerbaarder, overzichtelijker en gebruiksvriendelijker. Zo hebben de verklarende eindnoten plaatsgemaakt voor voetnoten, zodat de lezer niet meer heen en weer hoeft te bladeren. Ook heeft Van Hattum enkele bronnen die eerst nog als aparte bijlage waren opgenomen, in de inleiding geïntegreerd, waardoor het geheel meer samenhang vertoont. De inleiding is bovendien uitgebreid en geactualiseerd: ook de meest recente publicaties over Helmers hebben daarin een plaats gekregen.

Helmers vertrok op 24 mei 1802 en keerde bijna drie maanden later terug, op

19 augustus. Het is geen toeval dat Helmers juist op dat moment naar Frankrijk afreisde: kort daarvoor was de vrede van Amiens gesloten, die de oorlog tussen Frankrijk en Engeland tijdelijk stil legde. De vrede bracht een stroom van reizigers op gang naar Parijs, voornamelijk afkomstig uit Engeland. Ook anderen grepen hun kans om de Franse hoofdstad te bezichtigen, onder wie Helmers en zijn reisgezel Pieter van Winter. Van Winter was een zoon van de dichter Nicolaas Simon van Winter, die in 1768 met de dichteres Lucretia Wilhelmina van Merken was getrouwd. Pieter van Winters grote liefde voor de kunsten maakte hem een waardige gesprekspartner van Helmers.

Het dagboek geeft een nauwkeurig beeld van Helmers' activiteiten in Parijs. Hij werkte in rap tempo alle bekende toeristische trekpleisters af, zoals het Panthéon, de Notre Dame en het Louvre. Het Franse culturele leven stond in hoog aanzien bij Helmers, blijkens zijn vele museum- en theaterbezoeken. Hij bezocht verschillende opera's, waar hij vol enthousiasme over rapporteerde. Daarnaast maakte hij veel uitstapjes buiten de stad. Zo ging hij onder meer naar Versailles, Malmaison en Montmorency, waar Rousseau enkele jaren had doorgebracht en aan wie hij een lofdicht wijdde. Ook bracht hij verschillende visites aan landgenoten, onder wie Rutger Jan Schimmelpenninck, die op dat moment namens de Bataafse Republiek als ambassadeur in Parijs werkte. Voor Helmers vormde het bezoek aan diens buitenverblijf een van de hoogtepunten van zijn reis.

Het dagboek geeft een onthullend inkijkje in hoe Helmers over Napoleon dacht. Anders dan de meeste dichters stond hij van meet af aan sceptisch tegenover diens politieke bedoelingen. Helmers is weliswaar onder de indruk van de parade die hij op 14 juli bijwoont en waar hij Napoleon voor het eerst in levenden lijve aanschouwt, maar hij is tegelijkertijd uiterst kritisch over diens beleid. Dat soort kennis is relevant voor een beter begrip van de gedichten die Helmers in deze en volgende jaren vervaardigde. Aardig is verder dat Helmers een bezoek bracht aan de appartementen van Napoleons echtgenote, Joséphine de Beauharnais, in het Palais des Tuileries. Helmers is goed te spreken over het smaakvolle meubilair, maar nog meer over de schilderijen van Rubens en Van der Werff die daar hangen.

Wat de lectuur van een dergelijk dagboek eveneens boeiend maakt, zijn de alledaagse gegevens, zoals het feit dat Helmers' beurs gestolen werd. Dat onlokt bij Helmers een cynische opmerking over de vermaarde 'fraternité' (broederschap) van de Fransen. Opmerkelijk is ook dat hij pas na vier weken zijn eerste bad nam. Dat geeft te denken over de toenmalige hygiëne onderweg. Ook de bijgeleverde financiële overzichten zijn intrigerend. Zo kostte het bezoek aan het verblijf van Josephine zes Franse ponden, terwijl de toegang tot het Observatoire en Pantheon elk drie Franse ponden bedroeg. Hieruit blijkt dat toerisme en commercie toen al hand in hand gingen. De totale reissom bedroeg 324,10 Hollandse gulden en 7927,4

Franse ponden. Dat klinkt als een astronomisch bedrag, maar helaas wordt er geen hedendaags equivalent bij vermeld.

Natuurlijk blijft er altijd wel iets te wensen over. Zo had ik graag meer gelezen over de politieke context, het dagboekgenre, het geïntendeerde publiek (schreef Helmers vooral voor zichzelf?) en de verschillende vormen van toerisme in die tijd. De kracht van deze editeur ligt echter niet in het schetsen van de grote lijnen, maar in de details. Soms leidt dat tot volstrekt overbodige voetnoten. Het zij Van Hattum echter direct vergeven, want juist deze uitweidingen maken deze uitgave zo sympathiek. Zo grijpt de editeur bijvoorbeeld een voetnoot aan om een pleidooi te houden voor tekstedities van Lucretia Wilhemina van Merken en Nicolaas Simon van Winter, die op dit moment node gemist worden. En wat te denken van voetnoot 26 uit de inleiding: 'Het is van geen enkel belang, maar mag toch niet worden vergeten. Van Winter schonk aan de Marinekweekschool een beeld van De Ruyter, waarvoor hij in 1788 geprezen werd met het gedicht "In Ruteri imaginem, quam posuit in aede, in qua rei navalis alumni edicantur [...]". Strikt genomen is deze informatie niet nodig, maar intussen is de nieuwsgierigheid van de lezer gewekt. Het zij hier herhaald, opdat Van Winters opmerkelijke geschenk niet vergeten wordt!

Wanneer een recensent de lectuur van alle voetnoten aanbeveelt, mag dat als een compliment voor de eigenzinnigheid van de editeur én het werk als geheel worden beschouwd.

Lotte Jensen

Radboud Universiteit Nijmegen

Hendrik de Vries & Constant van Wessem, *Brieven 1919-1952*. Bezorgd, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Jan van der Vegt. Hilversum (Verloren) 2013, 335 bladzijden, Achter het Boek-reeks, ISBN 9789087043995. Euro 35,-

Hunkerende heksen, *demon-lovers*, feeën, watermonsters, bedrieglijk mooie meisjes, kabouters: allerlei curieuze wezens en verleidelijke gevaren schuilen in de woekerende bossen van Hendrik de Vries' in 1947 verschenen bundel *Toovertuin*. Hij legde deze fantastische tuin grotendeels aan tijdens de Tweede Wereldoorlog. Wat bezielde deze Groningse gemeentearchivaris, die in de eerste plaats dichterkunstenaar was, in zijn vrije tijd en tijdens ziekteverloven dergelijke niet-tijdgebonden 'romancen, sproken en arabesken' te schrijven? De Vries verbaasde zich er zelf een beetje over in een brief aan Constant van Wessem, met wie hij tijdens de oorlog uitvoerig correspondeerde over de totstandkoming van de 'toovertuin'. De